

Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884—1894. Ljubljana 1963, založila Cankarjeva založba, str. 462.

Knjiga *Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884 do 1894* je v slovenskem zgodovinopisju prvo obsežno in z vso znanstveno akribijo napisano delo iz zgodnje dobe delavskega oziroma socialnodemokratskega gibanja na Slovenskem. Že samo dejstvo, da je knjiga zajela v obravnavo eno doslej najbolj zanemarjenih področij slovenske zgodovine, ji daje poseben pomen. Avtor je delo sicer skromno označil kot prikaz, vendar je mnogo, mnogo več kakor samo to. V knjigi res v precejšnji meri govore neposredno viri sami s številnimi citati, toda avtor je njihovo vsebino podvrgel izčrpni analizi in medsebojni primerjavi. Popolnoma na novo je obdelal mnoga vprašanja, ki so jih starejša zgodovinska dela pomanjkljivo in zelo pogosto tudi nepravilno reševala. Pri tem je probleme, ki jih je zajel v knjigi, seveda v mejah, ki so jih dopuščali mnogokje zelo maloštevilni viri, pripeljal do najvišje možne jasnosti. Prav tako je avtor dal za čas od »krvavškega« procesa (1884) do prvih majskih proslav (1890), ki je bilo doslej skoraj popolnoma neobdelano, prvo kritično analizo socialnodemokratskega gibanja na Slovenskem. V knjigi je cela vrsta globokih ocen, važnih ne samo za zgodovino delavskega gibanja marveč tudi za slovensko zgodovino sploh. Mnogokje pa je avtor prešel, na njemu lasten način, tudi v široko sintezo. S Kermavnerjevo knjigo je torej to obdobje iz zgodovine delavskega gibanja na Slovenskem pred prvo svetovno vojno prvič obdelano tako na široko, tako konkretno in vseskozi kritično.

Ob knjigi, ki jo je pisec razdelil na šest poglavij (Ljubljansko delavsko izobraževalno društvo v stagnaciji in krizi [1884—1887], Razmah socialnodemokratske akcije v Ljubljani in v Trstu leta 1888, Od Hainfeldskega kongresa do rudarske stavke in do poskusa z »Novim časom« [1889], Prvomajska manifestacija in stavkovni val leta 1890, Obdobje »Delavskega lista« [1890—1891] in Od »Delavskega lista« do prvega obdobja »Delavca« [1891—1893/4] in jim dodal še krajši predgovor in pogovor, lahko sledimo — večkrat tudi do mnogih podrobnosti — ne le konkretnemu procesu rasti slovenskega socialnodemokratskega gibanja v dobro desetletje trajajočem obdobju in boju slovenskega proletariata za svoje osnovne pravice v istem času, marveč tudi idejni rasti tega gibanja, socialnodemokratskemu internacionalizmu, odnosu delavskega gibanja do narodnosti in nacionalnega vprašanja, boju za splošno, enako in neposredno volilno pravico in drugim problemom, ki jih je avtor zajel, a prav tako tudi težavam, s katerimi se je gibanje spoprijemalo ter kako jih je premagovalo. Hkrati s podobo razvoja slovenske socialne demokracije je avtor v širokem pregledu prikazal tudi razvoj socialne demokracije v avstrijski polovici habsburške monarhije. Zlasti se je zaustavljal pri avstrijski nemški socialni demokraciji, v kateri so že od ustanovnega kongresa v Hainfeldu rasle kali avstromarksizma »kot posebne inačice socialnodemokratskega vulgarnega marksizma, ki je sicer gojila njegovo revolucionarno frazeologijo, hkrati pa se oddaljevala od resnične revolucionarne poti, ki bi bila vodila k ljudski revoluciji, to je k mobilizaciji nezadovoljnih ljudskih množic za zlom vladajočega avstrijskega polfevdalnega sistema narodnostne neenakopravnosti«.

Z razvojem slovenske socialne demokracije, ki je bila ta čas omejena predvsem na nekaj središč: Ljubljano, Trst, Trboveljske revirje, ki se jim šele v letu 1894 priključuje tudi Celje, pa je avtor v razpravljanje ves čas pritegoval tudi odmeve tega dogajanja pri obeh buržoaznih taborih, ki sta bila večino tega časa še povezana v skupnem narodnopolitičnem gibanju, a prav

tako njune vsakokratne reakcije na vsak nastop delavskega, socialnodemokratskega gibanja. Tu je poleg poskusov, da bi delavstvo pritegnili v »narodno« gibanje, značilno zlasti stališče liberalne struje, katerega je zavzela v odnosu do socialne demokracije v času neposredno po ločitvi duhov in organizacijski povezavi klerikalcev na Kranjskem. Na drugi strani pa ne gre spregledati razvoja krščansko socialne misli na Slovenskem, kakor mu je sledil pisec, ki je zaključil svoje delo z letom 1894 med drugim tudi zato, ker se je tedaj že izoblikovani in zakoreninjeni socialni demokraciji na slovenskih tleh »postavil po robu z organizirano krščanskosocialno akcijo med delavstvom dr. Janez Ev. Krek«.

Delo zajema sicer časovno relativno kratko obdobje, ki pa je iz različnih vzrokov zelo pomembno. V tem dobrem desetletju se je namreč v slovenskem delavskem gibanju izvršil preokret iz radikalno socialističnega, to je iz socialistično anarhističnega, v socialnodemokratsko gibanje v pravem pomenu besede. Pri tem se je le-to seveda zgledovalo in povsem sledilo avstrijski nemški socialni demokraciji, v kateri je pod Adlerjevim vodstvom na mesto radikalne miselnosti stopila socialnodemokratska miselnost, »ki je pri vsej gojitvi navidezne neprilagodljivosti vladajočemu sistemu omogočala odstopanje od zastojanja boja proti njemu«. Bila je to doba boja za ohranitev, razširitev in utrditev idej socializma, ki so bile po udarcu avstrijskih državnih oblasti po »krvavškem« procesu (1884) močno prizadete. Prav tako pa tudi doba utrditev socialističnih težnj delavskega razreda in njegovih sorazmerno redkih, a izredno požrtvovalnih voditeljev in hkrati aktivistov med slovenskim ljudstvom proti vsem nastopom domačega, tem težnjam nasprotnega okolja. Bila pa je to tudi doba, v kateri je delavsko gibanje na Slovenskem stopilo iz ozkega kroga izobraževalnih društev v javnost, doba prvih večjih, masovnejših nastopov delavskega razreda (javni shodi, stavke, prvomajske proslave, nastajanje političnih društev, poskusi za izdajanje delavskega lista), a tudi doba, v kateri se v slovenskem socialnodemokratskem gibanju oveljavljajo že vse bistvene značilnosti, ki so nato jasno izstopile v njegovi dejavnosti v naslednjem obdobju, zlasti po ustanovitvi JSDS.

Zdi se mi pa vendar — čeprav se je avtor že pri zasnovi dela omejil samo na obravnavo slovenske socialne demokracije v omenjenem času in ne glede na njegovo ugotovitev, da so ostala v koroških in štajerskih obdravnih mestih prizadevanja za slovensko socialnodemokratsko gibanje bolj ali manj tuja in da poznamo na tem dvojezičnem področju le sporadične socialistične ozire na Slovence — da bi bilo treba v knjigi v večji meri zajeti gibanje na vsem slovenskem ozemlju, ne glede na organizacijsko povezavo in etnično pripadnost voditeljev, saj so se vanj vključevali tudi slovenski delavci. Prigovor knjigi bi mogla morda biti ponekod tudi razbitost podajanja, zlasti tam, kjer se je avtor zavestno držal kronološkega nizanja dogodkov po različnih središčih socialnodemokratskega gibanja. Toda treba je pri tem poudariti, da je prav zaradi take zamisli piscu uspelo prikazati razvoj socialne demokracije na Slovenskem tako konkretno, da raste bralcu pred očmi kakor iz kamenčkov nastajajoči mozaik.

Kermavnerjevo knjigo lahko upravičeno označimo za temeljno delo na področju zgodovine slovenske socialne demokracije in delavskega gibanja pred prvo svetovno vojno sploh. Pisec je sicer z veliko, a glede na razvoj našega zgodovinopisja vsaj deloma opravičljivo zamudo, postavil z njo — o tem sem prepričan — mejnik v proučevanju delavskega gibanja te dobe pri nas. Uveljavil je nekatera pomembna nova načelna stališča, ki se tičejo koncepcije, odprl pa je prav tako tudi mnoge nove metodične prijeme v znanstvenem

proučevanju zgodovine delavskega gibanja. Nihče, ki se bo lotil nadaljnjih raziskav te strani zgodovine slovenskega naroda, ne bo mogel mimo dejstva, da je zgodovina delavskega gibanja sestavni del narodne zgodovine, in mimo avtorjeve trditve, da se bomo ponašali s pravo narodno zgodovino šele tedaj, ko bo zgodovina delavskega gibanja od njegovih začetkov dalje njena bistvena sestavina. Popolnoma razumljivo je potemtakem, da je avtor ob proučevanju delavskega gibanja — način, ki ga sicer ni prvi uporabil, vsekakor pa dokončno uveljavil — hkrati obravnaval tudi odnose obeh slovenskih buržoaznih taborov do socialne demokracije in prikazoval vse njune reakcije na vsak pojav v delavskem gibanju. K temu namreč že same po sebi vodijo tudi zvrsti virov buržoaznega izvora, ki jih moramo pri proučevanju zgodovine delavskega gibanja uporabljati že zato, ker se virov delavske provenience ni ohranilo dovolj.

Prav tako je obravnavana knjiga, ki je zajela le obdobje dobrega desetletja, a je narasla na 462 strani zajeten obseg, na eni strani dokaz, da ne drži več izgovor o pomanjkanju virov, zaradi česar se je doslej v našem zgodovinisju zanemarjala znanstvena raziskava delavskega gibanja izpred prve svetovne vojne, hkrati pa je na drugi strani velika vzpodbuda za nadaljne raziskovanje tega področja naše zgodovine. Želeti je namreč, da bi že enkrat prišli do celotnostne znanstvene podobe delavskega gibanja in še posebej socialne demokracije na Slovenskem.

Ferdo Gestrin

Ivan Regent — Dr. Janko Pleterški — Ivan Kreft: Progresivna Slovenija, Trst in Koroška. Murska Sobota 1964.

Ob trideseti obletnici »Ljudske pravice« (1934—1964) je v juniju t. l. izšla v Pomurski založbi v Murski Soboti knjiga političnih in javnih delavcev Ivana Regenta, dr. Janka Pleterškega in Ivana Krefta »Progresivna Slovenija, Trst in Koroška«. Knjiga je posvečena spominu dr. Jožeta Potrča. V njej je natisnjena še vedno aktualna uvodna beseda revolucionarja pokojnega dr. Potrča. Uredil jo je Vanek Siftar. Opremil jo je Franc Mesarič.

Ta knjiga je pravzaprav druga popravljena in razširjena izdaja knjige Ivana Regenta in Ivana Krefta »Progresivna preusmeritev političnega gibanja med vojnama v Sloveniji in Trstu«.

Njeno razširjeno vsebino tvorijo sedaj tri zgodovinske razprave: Regentova »O socialističnem in komunističnem gibanju v Julijski krajini in Istri«, Pleterškega »Napredne težnje med Koroškimi Slovenci« in Kreftova »Progresivna preusmeritev ljudskega gibanja v Sloveniji med vojnama«.

Vsebinsko osnovo v knjigi tvori nedvomno Kreftova razprava, ki ima 220 strani in dve tretjini celotnega obsega in ki obravnava progresivno ljudsko gibanje med obema svetovnjima vojnama, v mejah slovenske matične zemlje. Avtorja ostalih razprav sežeta v obdobje pred prvo svetovno vojno; zato jima je dal urednik, zvest kronološkemu zaporedju, v knjigi prostorsko prednost. Kljub temu sem mišljenja, da bi morala biti razporeditev v knjigi takšna, ki bi upoštevala prvenstvo vsebinske osnove glede na obseg knjige in glede na obravnavanje matične Slovenije. V prid temu načelu govoriga tudi sami razpravi Regenta in Pleterškega, ki obravnavata pretežno prav obdobje med obema svetovnjima vojnama, tako da tvorita z osnovno Kreftovo razpravo